Көрүшләр, тәәссүратлар

ӘБӘДИ ШӨҺРӘТ

ӨЗ ӨЛҮМҮ илә бүтөв бир халга шөһрәт кәтирмәк, онун мәрдлик, гәһрәманлыг рәмзинә чеврилмәк һәр адамын бәхтинә дүшән хошбәхтлик дејил. Бир өмүрдә шаир гәһрәманлығы илә дөјүшчү гәһрәманлығыны бирләшдирмәк, дүшмәни һәм нәғмәјлә, һәм дә силаһла мәһв етмәк дә аз адама гисмәт олуб. Белә сәнәткарлардан бири дә ады әфсанәјә дөнмүш, фашист зинданларындакы мин чүр ишкәнчәјә гәһрәманлыгла синә кәрмиш вә өз өлүмү илә әбәди һәјат газанмыш Совет Иттифагы Гәһрәманы, Ленин мүкафаты лауреаты Муса Чәлилдир.

Бу күнләрдә татар халгы, бүтүн гардаш халгларла бирликдә өз бөјүк оғлунун — көркәмли совет шаиринин анадан олмасынын 80 иллијини бајрам едир.

Татарыстанда, Казанда башланан јубилеј шәнликләринә өлкәмизин мүхтәлиф кушәләриндән Муса Чәлил ше’ринин пәрәстишкарлары, танынмыш гәләм саһибләри, тәрчүмәчиләр топлашмышдылар. Мүһарибә ветеранлары, һәјат јолдашы Әминә ханым, гызы Чулпан вә нәвәси дә бу бајрама кәлмишдиләр ки, онлара һәјәчансыз бахмаг, чыхышларыны сакит динләмәк мүмкүн дејилди.

Муса Чәлилин јубилеји гејри-ади бир јубилејдир, үмумијјәтлә, онун шаир талеји — бүтүн ағрысы вә фачиәси илә бирликдә татар халгынын хошбәхтлији, милли вүгарыдыр.

Бир анлыға тәсәввүрә кәтирәндә ки, Муса Чәлилин ше’рләри — сонралар бүтүн дүнјада «Моабит дәфтәри» кими мәшһурлашмыш әл бојда дәфтәрчәләр бир мө’чүзә илә хилас едилиб, өз үнванына, шаирин доғма јурдуна чатдырылмајајды. Кәр онда инсан руһунун нә бојда бир хәзинәси бағлы галарды! Татар халгынын гәһрәманлыг тарихинин ән парлаг сәһифәләриндән бири үзүмүзә ачылмамыш заманын амансыз ахарында гәрг олуб кедәрди. Белә ачылмајан сәһифәләр исә татар халгынын тарихиндә аз олмајыб.

Һәр ил март ајынын 14-дә — Муса Чәлилин анадан олма күнүндә — «Моабит дәфтәри» — Казан Дөвләт музејиндә тәнтәнә илә — тамашачылара кәстәрилмәк үчүн експозисијаја гојулур. Јубилеј күнләриндә һәр бири асанлыгла овуча сығыша билән о ики балача дәфтәрчәјә јахындан бахмаг мәнә дә гисмәт олду.

Дәфтәрчәләрдән бири әрәб графикасы илә чох хырда һәрфләрлә јазылыб. Кағыз тапылмадығына кәрә Муса Чәлил гәнаәтлә һәр сәһифәдә ики сүтун ше’р јазыб.

Дәфтәрчәнин сон вәрәгиндә јазылыб:

«Татар дилиндә охуја билән достума: Буну јазан... татар шаири Муса Чәлилдир... О, 1942-чи илдә чәбһәдә вурушмуш вә әсир дүшмүшдүр. Әсирликдә бүтүн ишкәнчәләрә дөзмүш, гырх өлүмдән кечмиш, сонра Берлинә апарылмышдыр. Бурда о, кизли тәшкилатда иштирак етмәкдә, совет тәблиғатыны јајмагда күнаһландырылмыш вә зиндана атылмышдыр. Она өлүм чәзасы кәсиләчәк. О, е’дам едиләчәк. Лакин онун әсирликдә јазылмыш 115 ше’ри галыр. Бу ше’рләрин талејинә кәрә нараһатдыр. Буна кәрә дә 115 ше’рдән һеч олмазса 60-ны кечүрмәјә чалышды. Бу китабча сәнин әлинә дүшсә, сәлигә илә, диггәтлә үзүнү кечүр, гору, мүһарибәдән сонра Казана хәбәр вер, онлары татар халгынын һәлак олмуш шаиринин ше’рләри кими, ишыг үзүнә чыхар. Мәним вәсијјәтим будур. Муса Чәлил. 1943. Декабр».

Белчика партизаны Андре Тиммерманс фашистләрин татар дилини билмәмәсиндән истифадә едәрәк дәфтәрләрдән бирини усталыгла өлүм камерасындан чыхарыб архаја кәндәрмишди.

Инди әлдә олан ики дәфтәрчәдә шаирин дохсан үч ше’ри вар. Әлдә олан дәлилләр кәстәрир ки, бу, Муса Чәлилин әсирликдә вә өлүм камерасында јаздығы ше’рләрин һамысы дејил. Лакин бу дохсан үч ше’р дә онун бөјүк илһамынын күчүнү кәстәрмәјә бәс едир.

«Моабит дәфтәри» инди дүнјанын бүтүн гитәләриндә, нечә-нечә дилдә охунур. «Моабит дәфтәри» — татар халгынын мә’нәвијјат паспортудур!

Заман амансыздыр! Һәр шеји дәјишдирир. Бүтүн јаралар сағалыр, бүтүн дәрдләр унудулур. Лакин һеч нәји унутмајан бир күчлү јаддаш да вар: ше’рин јаддашы. Шаирин јубилејинә кәләнләр дә бу јаддашын ишығына вә ағрысына топлашмышдылар.

Муса Чәлил өлүмү тәбәссүмлә гаршыламышды. Өлүм камерасындакы татар достлары — «чәлилчиләр» өлүмлә көз-көзә дајананда да үмид вә инамларыны итирмәмишдиләр. Муса Чәлил ше’р јазыр, маһны гошур, карикатура чәкир, һансы јолла олур-олсун, достларыны өлүм горхусундан узаглашдырмаға чалышырды. Ону гәсдән ахыра сахламышдылар. Камерасы е’дам отағына лап јахын иди. Һәр күн достларынын башына енән өлүм балтасынын — е’дам машынынын түкүрпәдән сәсини ешидирди. Лакин фашистләрин һеч бир чәһди онун ирадәсини гыра билмәди.

Муса Чәлил өлүмү ачыг алынла, додағында тәзә доғулан мисралары, үзүндә тәбәссүм гаршылады...

Муса Чәлилин талеји — әдәбијјата јалныз сөз кими баханлара тарихи чавабдыр; о да Азәрбајчанын бөјүк философ шаири Имадәддин Нәсими кими, өз әгидәси јолунда тәрәддүд етмәдән өлүмә кетмишдир.

Муса Чәлил дә Нәсими кими өлүмлә көз-көзә дајананда — јеканә силаһа әл атмыш, өлүмгабағы нәғмәләрини охумуш, өлүм ону өлдүрмәздән габаг о, өлүмү өлдүрмүшдүр.

Муса Чәлил бир әлиндә гәләм, бириндә силаһ тутмагда өз мә’нәви бабаларынын гәдим вә өлмәз бир ән’әнәсини јашадырды.

Отуз ил бундан әввәл халг шаиримиз Сәмәд Вурғун Казанда Муса Чәлилин анадан олмасынын 50 иллик јубилејиндә чыхыш едәрәк татар шаиринин гәһрәманлығыны јүксәк гијмәтләндирмиш, бу бахымдан онун адыны Бајрон, Петефи вә Фучикин ады илә јанашы чәкмиш вә бу сәнәткарларын өз мәсләкләри јолунда гурбан кетмәләрини «өлүмсүз өлүм» адландырмышды.

Һәмин чыхышында Сәмәд Вурғун вә’д етмишди ки, Муса Чәлилин «Моабит дәфтәри»ни шәхсән өзү азәрбајчанчаја чевирәчәк, Азәрбајчан охучуларына чатдырачаг. Лакин амансыз өлүм халг шаиримизи бу арзусуна јетмәјә гојмады. Чәми үч ај сонра о, һәјата видә деди.

Сәмәд Вурғунун бу арзусуну Азәрбајчан ше’ринин нисбәтән кәнч нәслинин нүмајәндәләри һәјата кечирдиләр.

Муса Чәлил әсәрләринин, о чүмләдән «Моабит дәфтәри»нин азәрбајчанчаја сонунчу тәрчүмәси исте’дадлы шаиримиз Хәлил Рзаја мәхсусдур. О, ше’рләри оријиналдан чевириб вә 1981-чи илдә нәфис шәкилдә «Јазычы» нәшријјатында бурахдырыб.

Муса Чәлилин поезијасы биздә доғма Азәрбајчан әдәбијјаты илә бир сырада севилир, өјрәдилир. Мүасир ше’римизин көркәмли нүмајәндәләриндән Бәхтијар Ваһабзадә, Нәриман Һәсәнзадә, Мәммәд Араз, Хәлил Рза, Мәнсур Вәкилов вә башгалары Муса Чәлилә поема вә ше’рләр һәср етмишләр.

Казанын Бауман күчәсиндә хатирә лөвһәсинин ачылышы. ШӘКИЛДӘ (сағдан): ССРИ Јазычылар Иттифагы идарә һеј’әтинин катиби, јубилеј комитәсинин сәдри В. КАРПОВ, шаирин нәвәси ТАНЈА, гызы ЧУЛПАН, өмүр јолдашы ӘМИНӘ ХАНЫМ вә Татарыстан МССР Назирләр Совети сәдринин муавини М. ХАСАНОВ. Фото **М. Шакирзјановундур.**

Б. Ваһабзадәнин поемасы татар дилинә чеврилиб әдәбијјат мүнтәхәбатларына салынмышдыр.

...Муса Чәлилин јубилеј күнләриндә халгларымыз арасындакы мәдәни-әдәби әлагәләрин дәрин көкләри вә бугүнкү кенишлији үрәјими бир даһа ифтихарла долдурду.

Һәлә Казана кетмәздән әввәл сөһбәтләримизин бириндә халг шаиримиз Сүлејман Рүстәм марағлы бир тарихчәни хатырлајыб, Муса Чәлили шәхсән таныдығындан, тәхминән 1929—30-чу илләрдә Москвада онларла бир јердә охудугларындан сөз ачмышды.

Казанда да, санки буна чаваб кими, јазычыларын бизим әдәбијјаты нечә јахшы билдикләринин дөнә-дөнә шаһиди олдум. «Казан одлары» журналында вахташыры әдәбијјатымыздан нүмунәләр верилир, Татарыстан театрлары драм әсәрләримизи сәһнәјә гојурлар.

Муса Чәлилин 80 иллик јубилеји — әсл үмумхалг бајрамы, чохмилләтли совет әдәбијјатынын бајрамы иди. Мәктәбләрдә, мүәссисәләрдә көрүшләр, Муса Чәлилә һәср олунмуш рәссамлыг сәркиси, музејдә «Моабит дәфтәри»ни зијарәт, Муса Чәлилин чәбһәчи достларынын хатирәләри вә бүтүн бунлардан әлавә көһнә достларымызла көрүшләримиз, доғма гардаш кими гаршыландығымыз евләрдәки сөһбәтләримиз һамысы Муса Чәлил руһуна бөјүк мәһәббәтлә јоғрулмушду.

Муса Чәлил бајрамы сәнәтин бөјүк күчүнү бир даһа нүмајиш етдирди.

Нә гәдәр өлкәләр, шәһәрләр кәзмишик, гәдим музејләрә бахмыш, гијмәти һеч бир өлчүјә кәлмәјән хәзинәләр кәрмүшүк. Лакин балача шүшә витриндә горуныб сахланылан «Моабит дәфтәри»ни һеч нә илә мүгајисә етмәк олмаз!

Инсан руһунун учалығыны, сәнәткар әзми вә инамынын сарсылмазлығыны һеч бир шеј бу балача дәфтәрчәләр гәдәр ајани кәстәрә билмәз.

«Моабит дәфтәри» вә Муса Чәлил ады сәнәткарын фәал вәтәндашлыг мөвгејинин, јүксәк идеаллар уғрунда мүбаризә еһтирасынын парлаг нүмунәси кими әбәди јашајачаг.

Сабир РҮСТӘМХАНЛЫ